

DR. JAKOB ŠILC

L. N. TOLSTOJ, VOJNA IN MIR

Poslovenil Vlad. Levstik. Izdala in založila Slov. Matica v Ljubljani 1932-1934.

Zgodovinski roman iz Napoleonove dobe. Tolstoj ga je spisal v letih 1865—1869, ko je bil na višku svoje ustvarjalne sile. Že zdavnaj je postal lastnina svetovnega slovstva, a tudi slovenski prevod ne prihaja prepozno, kajti knjiga je polna svežega in neizčrpnega bogastva za mislečega čitatelja in pisatelja. Najbolj čudno je to, da se je tudi protejsko spremenjeni obraz umetnosti od realizma do nove stvarnosti vsakokrat lahko zagledal v to delo kot v nedosežen vzor, ki mu ni kos nobena, še tako nova vpostavitve do življenja. Iz realistične dobe, v kateri je nastalo, raste v brezčasnost kot slavna borba za vedno človeško-običajni realizem, ki odkriva v manjšem ali večjem obsegu površino in se bliža življenju z ostrim opazovanjem značilnosti, je pri Tolstoju poglobljen v izsledovanje notranje zakonitosti objektivnega sveta kakor pri Goetheju. Ob vsaki priliki odkriva notranji izvor življenja in njega duhovni smisel. Povest napreduje v počasnem koraku mogočnih stavkov, kot bi korakali stari junaki narodnih bilin preko zemlje, združujoč v sebi impresivne in ekspresivne prvine kot narodna pesem: pogodenje realnosti in ustvarjanje idejnega sveta. Poleg umetnika, ki hoče nekaj tako brezmejnega, kakor je gibanje narodov v Napoleonovi dobi, ujeti v končno obliko, se že zdaj uveljavlja globoki mislec, ki bo prevladal v starem Tolstoju. Ne da bi se menil za običajno obliko romana, se mu razraste miselna sestavina realizma v cele kulturno zgodovinske razprave, kakor sta jih pisala Rousseau in Herder. Tu bi morda nova doba Tolstoju oporekala, ki išče tudi v zgodovini zakone, kakor so v naravoslovju. „Nemški zgodovinar Rickert (Spektorski: Zgod. soc. filozofije, 2. zv. str. 141) je okoli l. 1900 ugotovil, da so v zgodovini le enkratni procesi, zakoni pa v naravoslovju, da tam ni zgodovine, kjer so zakoni.“ Gre tukaj za veliko vprašanje, koliko je svobode in nujnosti pri človeških dejanjih. Tu je treba povedati, da je Tolstoj slutil pot, ki si jo zdaj utira človeštvo, ko pojem svobode obledeva in v mukah vstaja nujnost vezanosti in vdanost celote. Tolstojeva zakonitost je le drugo ime za iracionalno in za središčno zavest namesto obodne, ki je racionalistična in individualna. »V vsakem človeku ima življenje dve strani: osebno življenje, ki je tem svobodnejše, čim bolj abstraktna so njegova zanimanja, in prvotno množinsko življenje, v katerem človek neogibno izpolnjuje zakon, ki mu je predpisan. Zgodovina je nezavedno, obče, množinsko življenje človeštva.« (III. knj. str. 8/9.) Čim manjše je zavedanje in osebna svoboda, toliko večja je nujnost. S svojo zgodovinsko nujnostjo in zakonitostjo seže Tolstoj v fatalizem in determinizem, a to sta storila tudi bolj na zunanje naturalizem in bolj poglobljeno Maeterlinckov simbolizem. Pa tudi manj racionalna in središčna zavednost, ki ji stremljenje naših dni (pri nas E. Kocbek in M. Kranjec) obuja rajši podtalne nujnosti kolektivnega človeka; prevelika racionalizacija in individualizem ob koncu stoletja je

peljala v dekadence in naveličanost, ko se je človeštvo oddaljilo od množinskega človeka, je začel tudi usihati vir življenja in sreče. V romanu Tolstoja so s tega vidika nujnosti junaki in voditelji ljudstva nedolžni pri poteku zgodovine, kakor se je podobno izrazil Goethe v Faustu: Du glaubst zu schieben und du wirst geschoben. Kolikor bolj se uveljavlja kolektivno mišljenje, toliko bolj pada pomen osebnosti in se priznava ta resnica.

V pojmih množinski-osebni človek, ki sta le variacija Rousseaujeve antiteze natura-kultura, je Tolstoj tudi opredelil življenjski slog ljudskega človeka s kolektivno zavestjo, ki je bliže geniju naroda, in slog plemiške, v bistvu romanske kulture, kakor je pozneje podobno začrtal razliko med Romani in Nemci nemški filozof Simmel (prim.: Walzel: *Gehalt und Gestalt* 525) v svojem Rembrandtu 1916. Simmel pravi: Če poje Italijan pesem, ko gre čez polje, takoj zavzame neko pozo, kot bi imel poslušavca pred seboj, opusti svoje osebne poteze in igra vlogo nečesa izbranega, splošnega. Poza je nekaj igravskega in višjega, torej nadosebna oblika, človek z neko idejo, namesto svoje individualnosti pokaže nekaj popolnejšega, kot so že pri Platonu konkretne stvari nepopolne, popolnost je le v splošni ideji. Namesto trenutnega osebnega čuvstva igra tak človek neko vlogo dostojanstva, nečesa slavnostnega. Splošna oblika je prej kot osebno življenje, ki se tako dvigne v nadosebno. Romanski človek ima vedno gledavca v očeh, zato opusti osebno življenje in igra vlogo, ki je igra oblike. Zato tudi njihova umetnost stremi iz osebnega v tipično, iz sebe v neko splošno obliko, prav za prav oblika je prej kot vsebina. Nемец pa pri petju ne misli na poslušavca in ne nase, ampak poje le zase. V racionalno določeni splošni obliki je občutna razdalja od neposrednega življenja, pri Nemcu ni te razdalje, ker si osebnost spontano tvori obliko, oblika je le trenutek življenja. Nемец ne igra vloge, se ne dvigne v nadosebno pozo, ampak ostane v individualni obliki življenja, ki je le funkcija notranje sile. Tudi njihova umetnost ne misli na neko splošno obliko lepote, ampak ujame trenutek življenja, ko stopi na površje. Roman je racionalist, Nемец je individualist.

Tako je v tej knjigi Tolstoj predočil edinstveno ruskega človeka v čudovito globokem liku Platona Karatajeva (IV. knj. I. 13. pogl.). »Pesmi ni pel tako, kakor pojejo pevci, ki vedo, da jih poslušajo: pel je, kakor ptice pojo, očitno zato, ker mu je bilo prav tako potreba, da je dajal te glasove iz sebe, kakor je človeku potreba, da se pretegne ali razhodi.« Kakor Nемец tudi on ne misli na gledavca, poje le iz notranje potrebe, »besede, dejanja se nujno in neposredno izlivajo iz njega, kakor puhti iz cvetlice vonj.« ni pa individualist, ker »življenje nima kot posebno življenje zanj nobenega smisla, ampak samo kot delu celote. Zato ne zna pesmi povedati z besedami, da bi jo izločil iz celotnega življenja, in ne razume pomena besed, vzetih iz zveze živega govora, in tudi vsako dejanje je razodetje njemu neznane sile, ki je njegovo življenje.« On živi še življenje višje celote, ki ni racionalno odmaknjena ideja in romanska igra oblike, množinski človek, »ki živi v ljubezni z vsemi, a ne ljubi kakega določenega človeka, ampak tistega, ki ga je imel pred seboj. To je kakor sinteza Romana in Germana, življenjski

slog človeka, ki sega preko Evrope in ga je videla le religiozna pramodrost. Cel Kristusov nauk odkriva tak zakon občestva, ki je obenem pravi vir življenja. Če ni zgodovinskih zakonov, je Tolstoj vsaj odkril zakonitosti občestva v svojem množinskem človeku. — Človek narodnega čuvstva v vsej čistosti je tudi Kutuzov, »v njem živi to, kar je v duši slehernega vojaka«, zato tudi z genijem naroda spoznava pomen dogodkov za rešitev Rusije. Ne igra poveljnika in junaka, temveč se kaže preprostega človeka brez poze z vsem čutom za neposrednost. Ne daje ukazov, ki so nekaka vnaprej določena oblika, le pritrjuje ali zavrača, kar so mu predlagali, in pri tem opazuje izraz v obrazu, ne pa razumski smisel besed; tako opazuje in vodi tudi neprijemljivo moč, ki jo imenujejo duha vojske (III. knj., str. 500). Kakor ne trga jabolka, dokler je zeleno, tako tudi po bitki pri Borodinu zadržuje armado od jalovih bojov, ker ve, da bo smrtno ranjena zver poginila sama od sebe. Kakor zakonitost dogajanja, čuti zakonitost občestva, ki je življenje, ne ubijanje. — Enako je glavni junak romana Pierre Bezuhov varijanta Karatajeva. Spreobrne se pa šele po dolgih blodnjah v svetu od ljudstva odtrganih ljudi kulture v množinskega človeka, v katerem polje podzavestno življenje celote. Kar je bilo Karatajevu v naravi, skuša doseči z naporom svojega duha. — Od razumske površine se vrača v svoje čuvstvo (prav za prav v kolektivno voljo življenja) in išče življenja skriti smisel in namen, ne iz besed, ki so življenju daljne, ampak iz izraza v očeh in kretnjah, kjer se neposredno javlja obilje življenja. Odkritje bogastva, ki ga človek kulture zanemarja, mu prinese tudi srečo množinskega človeka. Z malim plemiškim krogom, ki ostane okoli njega na koncu romana, je Tolstoj hotel tudi plemiško družbo rešiti za ljudstvo, ko ji je odkril ruski življenjski slog.

V svetu visoke družbe, v salonih in plemstvu živi le še osebni človek, ki ima bistvene znake romanske kulture, da se skoraj ne loči od Francozov. Goji le še razumsko igro oblike, življenje pa je prazno in nespremenljivo; ker je odtrgano od celote, se spreminja v igranje vlog. Knez Vasilij govori leno kakor igravec v starem igrokazu (I. knj., str. 7). Žena govori z možem koketno kakor s tujimi ljudmi (I. knj., str. 22). Zato je to življenje neplodno in brez smisla. Osebe z višjo duhovno kulturo kot Andrej Bolkonski so od vsega početka zapisane smrti sredi lažnivosti in razuzdanosti. Sijajnim slikam in veličastnim prizorom, nad katerimi se je naslajal umetnik, sledi uničujoča kritika razumske in od življenja ločene kulture, katere zastopnik je tudi Napoleon. Igral bi rad vlogo Cezarja in Aleksandra in se odeva v »lažno obliko evropskega junaka, kakor si ga je izmislila zgodovina«. Od človeškega je že tako daleč, da se celo ponaša z zločini. Mesto veličine vidi Tolstoj le lažnivost in samozavestno omejenost.

Problem množinskega in osebnega človeka se odločuje pred našimi očmi, zato je roman aktualen kakor prvi dan, ne glede na njegov umetniški pomen.